

Maida Bećirović Alić*

*Department of Legal Sciences, University of Novi Pazar,
Republic of Serbia*

Tanja Varađanin**

*Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University of Business
Academy in Novi Sad, Republic of Serbia*

**CONTEMPORARY LEGAL MODERNIZATION
IN ITALY: BETWEEN CIVIL JUSTICE
REFORM, STATE EFFICIENCY,
FUNDAMENTAL RIGHTS AND SECURITY
(Translation in *Extenso*)**

Abstract

The contemporary reforms of Italian legislation represent one of the most comprehensive attempts to adapt the legal system to the complex social, technological, and institutional challenges of the modern era. Instead of partial normative interventions, these reforms reflect the development of an integrated legal framework that encompasses criminal law, civil justice, and the institutional organization of the judicial system. The paper analyzes the Italian model through the lens of the relationship between civil justice reform, state efficiency, security, and the protection of fundamental human rights. The research is based on the normative and comparative law method, applying

* E-mail address: maida.becirovic@uninp.edu.rs; ORCID: 0000-0002-9738-6581.

** E-mail address: tanja.prastalo@pravni-fakultet.info; ORCID: 0000-0003-0070-3446.

an analytical approach to the consideration of contemporary reform tendencies in the broader European context. The analysis includes reforms related to the introduction of the criminal offense of femicide, improving the protection of victims, the development of security-oriented criminal policy and legislative responses to digital forms of crime, as well as reforms aimed at increasing procedural efficiency, strengthening the managerial role of the court, the development of alternative dispute resolution methods and the regulation of artificial intelligence and civil liability in the digital environment. The research results indicate that the Italian model represents a form of functional legal modernization in which normative reforms are closely linked to institutional changes and an effort to establish a balance between efficiency, security, and protection of rights. The analysis points to the limitations of this approach, which are reflected in regulatory fragmentation, implementation challenges, and tensions between the requirements for security, effective management of social risks, and the preservation of procedural guarantees and fundamental rights.

Keywords: legal modernization, Italy, civil justice reform, procedural efficiency, fundamental rights, security.

INTRODUCTION

Intensive social and technological changes in the contemporary period make it increasingly difficult for traditional legal frameworks to respond to the complex challenges of modern society. In such circumstances, legislative reforms no longer represent sporadic interventions in the legal system, but a continuous process of its adaptation, aimed at preserving legal certainty, improving the efficiency of the judiciary, protecting fundamental rights, and responding to new security challenges. It is also observed that modern legal systems increasingly tend to reforms that include simultaneous changes in substantive and procedural law, as well as in the institutional organization of the judiciary, making law one of the key instruments for managing complex social processes and risks.

The Italian legal system is an illustrative example of this approach, since in recent years comprehensive reforms have been

implemented that cover criminal and civil law, as well as the area of regulation of new technologies. These reforms include legislative responses to gender-based violence, changes in penal policy, and strengthened protection of victims, as well as measures aimed at improving the efficiency of judicial proceedings, developing alternative dispute resolution methods, and normatively regulating the impact of digital technologies and artificial intelligence on legal relations. Part of the reform interventions is motivated by the need to strengthen the state's capacity to respond to new forms of crime, cyber threats, and other security challenges characteristic of the digital society. Such a breadth and diversity of reform interventions indicate the legislator's effort to adapt the legal system not only to existing, but also to future social and security challenges.

The main thesis of the paper is that contemporary reforms of Italian legislation represent a specific model of European legal modernization, within which, through a combination of national and supranational normative solutions, a new regulatory framework adapted to the digital society is being formed, but which points to the limitations of existing legal categories and the need for their further theoretical and normative improvement. The aim of the paper is to analyze key reforms in criminal and civil law, examine their role in the modernization of the legal system, and assess their significance within contemporary European legal trends.

Methodologically, the research is based on a normative-legal analysis of relevant legislative solutions in the Italian legal system, with the application of the comparative law method that allows them to be viewed in a broader European context. In addition, an analytical approach is used to examine the goals and effects of individual reforms, as well as their impact on the functioning of the modern legal system. Starting from the above, the paper seeks to answer the question of the extent to which Italian legislative reforms can represent a relevant framework for modern legal modernization, viewed through the relationship between state efficiency, civil justice reform, security, and the protection of fundamental rights. In this sense, it is specifically examined whether improving procedural efficiency and strengthening the managerial role of the court contribute to the realization of the right to a fair trial and effective legal protection, and to what extent security-

oriented tendencies in criminal law affect human rights protection standards. It is analyzed how the development of the legal framework for artificial intelligence and digital relations affects the formation of new models of civil liability and the balance between technological development, security, and the protection of individual rights. In this way, the paper does not view Italian reforms solely as a normative phenomenon, but rather as an expression of a broader transformation in the relationship between the state, law, security, and the protection of fundamental rights in modern society.

REFORMS OF ITALIAN CRIMINAL LAW: BETWEEN SECURITY IMPERATIVES, THE EXPANSION OF STATE POWER, AND THE LIMITS OF RIGHTS PROTECTION

Contemporary reforms of Italian criminal law are characterized by intensive attempts to adapt the legal system to contemporary social and technological challenges through changes in substantive, procedural, and institutional criminal law. Their main objectives include strengthening protection for victims of violence, combating new forms of crime, and improving the efficiency of the criminal justice system (Fabri 2008, 3). These reforms go beyond the framework of technical legislative improvement and indicate a growing tendency to instrumentalize criminal law to manage social risks and preserve public safety. Contemporary reforms of Italian criminal law can be observed through three interrelated directions: strengthening the protection of fundamental rights, especially in the area of gender-based violence, expanding repressive mechanisms to preserve security, and developing new normative models aimed at regulating digital crime and artificial intelligence. In this way, the reform process simultaneously confirms the protective function of criminal law and indicates the growing role of the state in the area of control and security.

Femicide is normatively distinguished in Italian law as a specific criminal offense motivated by gender hatred, domination, or control over women (Guatieri 2026), which confirms the broader development of legislation from formal equality towards the recognition of gender-

based violence as a structural social problem conditioned by power relations (Spadazzi et al. 2026). The Italian approach goes beyond criminalization itself and includes preventive mechanisms, victim protection, and coordinated action by institutions, starting from the understanding that femicide represents the final stage of continuous violence preceded by so-called “sentinel” crimes, which is why the importance of early institutional intervention is emphasized. Research confirms that an effective fight against gender-based violence requires coordinated action by the judicial, health, and social systems, while criminalization alone without adequate preventive policies has a limited scope (Spadazzi et al. 2026), which is also confirmed by empirical data according to which femicide most often represents the final stage of previous violence (Spadazzi et al. 2026). However, judicial practice often individualizes this phenomenon through emotional or psychiatric explanations of the perpetrators’ behavior, thereby relativizing its structural dimension and making it difficult to develop a consistent criminal law policy (Lalli and Virgilio 2025, 54–60). Contemporary theoretical approaches therefore increasingly view femicide as a manifestation of systemic violence that requires an integrated normative and institutional response (Spadazzi et al. 2026), especially considering that gender-based violence can reach the threshold of torture in terms of international human rights law if the state does not take adequate protective and preventive measures, and its responsibility can therefore also be based on failures in action (Argentero et al. 2024).

The Italian approach to femicide is both an example of a contemporary criminal law response to complex social challenges and a space in which the tension between the protection of fundamental rights, security imperatives, and the expansion of the repressive power of the state is clearly manifested. The normative isolation of femicide contributes to the visibility and social recognition of violence against women as a structural problem, with the state taking a more active role in its sanctioning, prevention, and protection of potential victims. In this sense, protection from gender-based violence is not only seen as a matter of individual rights, but also as a matter of human security and the ability of institutions to timely recognize and prevent risks that can lead to the most serious consequences. In this way, criminal

law does not function exclusively as a repressive mechanism, but also as an instrument of social transformation that connects repressive, preventive, and social mechanisms into a relatively coherent system. However, this approach simultaneously raises questions about the limits of criminal law intervention and the broader tendency to strengthen the state's control function. The risk is that criminal law, under the guise of protecting vulnerable groups and improving security, could become the dominant instrument for regulating social conflicts, crowding out more effective preventive, educational, and social mechanisms in the long term. This is precisely why the question remains open to what extent security is increased through the expansion of the state's repressive powers, and to what extent through the development of institutional capacities for the prevention of violence. Challenges in judicial practice and the limitations of preventive policies confirm that normative innovation alone is insufficient without the consistent application of the law, real institutional coordination, and a system that protects rights, promotes security, and upholds the basic principles of the rule of law. In this context, it is rightly pointed out that it is necessary to recognize the global nature of femicide and develop coordinated mechanisms of action at all levels, since its suppression requires a comprehensive approach that combines legislative measures, education, support for victims, promotion of gender equality, and change of social and cultural patterns that encourage violence against women (Topalović i Kolarski 2024, 137). Since this is a phenomenon that transcends national borders, international cooperation, the exchange of good practices, and consistent application of the law are key prerequisites for building an effective prevention system and ensuring a safer and more just environment for all women.

In the area of sexual offences, Italian criminal law shows a tendency to introduce stricter and more innovative measures, including initiatives for the application of chemical castration as a medical-therapeutic measure aimed at reducing recidivism and protecting potential victims. The proposed model is based on voluntary and reversible hormonal treatment with the possibility of mitigating the sentence, but linking consent to benefits in criminal proceedings calls into question its actual voluntariness, a key controversial issue in theory (Maharani and Pangestu 2024). Comparative legal solutions show

different approaches – from mandatory implementation, which provokes criticism due to the risk of violating fundamental rights, to voluntary models combined with psychotherapeutic support (Perrotta et al. 2025; Bakhurynska 2025). International standards, therefore, insist that such measures must be based on free and informed consent and must not constitute inhuman or degrading treatment (Nour 2020). The Italian debate on chemical castration thus reflects the broader dilemmas of contemporary criminal law regarding the limits of state intervention and the use of medical instruments for the purpose of criminal repression. This approach demonstrates the legislator's willingness to address the high risk of recidivism and improve the protection of potential victims, but also raises the question of whether medical measures can be instrumentalized for the state's repressive policy. The development of Italian criminal legislation is also characterized by the so-called securitarian turn, i.e., the strengthening of the repressive function of criminal law through the expansion of the protection of public order and security and the introduction of new repressive mechanisms to suppress socially dangerous behavior (Venturi 2026). Such an approach represents the state's response to contemporary security challenges, but it also raises questions about the limits of criminal law repression and the preservation of fundamental civil liberties. Criminal law is thus increasingly used as an instrument for managing social risks, which leads to a change in its traditional protective function.

The modern reforms of Italian criminal legislation represent a significant, but still incomplete, process of modernizing the legal system. Their value is reflected in the legislator's efforts to address new forms of crime, enhance victim protection, and adapt the criminal justice system to contemporary social circumstances. However, the Italian experience shows that the success of reforms does not depend solely on normative expansion and tightening of penal policy, but primarily on the development of preventive mechanisms, institutional coordination, and consistent application of the law. In this context, the reforms indicate that the modern concept of security cannot be reduced solely to the state's repressive response, but rather implies the ability of institutions to act preventively, recognize risks in a timely manner, and ensure the effective protection of citizens' rights. This confirms that security, the rule of law, and the protection of

fundamental rights are interconnected elements of a modern democratic order. The literature additionally points to the problems of casuistic norming and insufficiently precise terminology, which can make the implementation of new solutions difficult (Kudriasova 2024). Therefore, the Italian model can be seen both as a significant reform step forward and a warning about the need to establish a sustainable balance between effective criminal law protection, state security policy, and the preservation of the basic principles of the rule of law. In this sense, the modern reforms of Italian criminal legislation represent a significant, but still incomplete process of legal modernization, the real achievements of which will depend on the ability of the legislator and judicial institutions to ensure effective protection of society, respond to modern security challenges, and preserve the fundamental values of a democratic legal order.

CONTEMPORARY REFORMS OF ITALIAN CIVIL LAW

The transformations of civil law in European countries cannot be viewed in isolation from the broader process of judicial modernization and the adaptation of legal systems to contemporary social and technological circumstances. The last decades have been marked by intensive reforms aimed at improving the efficiency of judicial protection, developing alternative dispute resolution methods, and adapting the legal framework to the digital environment. The Italian legal system is an illustrative example of such reform tendencies, as in recent years, numerous legislative interventions have significantly influenced the functioning of civil justice and the development of civil legislation (Cavallini and Cirillo 2024, 7). Modern reforms of Italian civil law can be systematized through several key directions: improving procedural efficiency through the reform of civil procedure, developing alternative dispute resolution methods, strengthening the institutional independence and integrity of the judiciary, and establishing a normative framework for the regulation of digital technologies and artificial intelligence.

The Cartabbia reform represents one of the most comprehensive attempts to restructure Italian civil procedure with the aim of increasing

efficiency and shortening the duration of litigation (Manowska 2024). The reform is based on changing the traditional model of proceedings, in which the court played a predominantly passive role, to a model of more active court management of the proceedings and the evidentiary process. Such an orientation is aimed at rationalizing the proceedings and preventing procedural abuses that contribute to the delay of disputes, while fitting into a broader strategy of modernizing the judiciary and strengthening procedural efficiency (Cavallini and Cirillo 2024, 9). One of the key instruments of the reform is the concentration of procedural material in the early stages of the proceedings, whereby the parties are expected to present decisive facts and evidentiary proposals before the first hearing. In this way, the traditional fragmentation of procedural stages is abandoned, and a more structured, time-compressed procedural model is established, enabling faster decision-making and more efficient dispute management (Matteucci 2023, 234–235). Such solutions fit into the contemporary European tendencies of accelerating court proceedings and rationalizing procedural activities, but they can lead to an increase in initial costs and an additional burden on the parties, especially those with limited resources, which raises the question of real equality of access to justice and procedural balance.

A particularly significant change relates to the evidentiary procedure and strengthening the managerial role of the court in organizing the presentation of evidence. Contemporary tendencies indicate the need to strengthen procedural discipline and prevent the abuse of procedural rights through the concentration of evidentiary material and a more precise definition of procedural phases (Manowska 2024). In this way, the court is no longer exclusively a passive arbitrator who reacts to the initiative of the parties, but an active subject who manages the course of the proceedings. However, the limits of such an approach require particularly careful interpretation. We believe that the submission of evidence and the burden of proof should still remain on the side of the parties, in accordance with the principles of dispositive and contradictory nature, while the court should be allowed a more active role in assessing the relevance of the proposed evidence in order to prevent abuses and unjustified delays in the proceedings. In this way, a balance is achieved between the procedural autonomy of the

parties and the requirements of efficiency, without abandoning the basic procedural guarantees of a fair trial.

In parallel with the procedural innovations, the reform strongly affirms alternative methods of dispute resolution, primarily mediation, which in a significant number of disputes becomes an almost mandatory procedural step. The range of cases in which an attempt to peacefully resolve a dispute is a procedural requirement has been expanded, and fiscal incentives and sanctions for unjustified absence of parties have been introduced, including the possibility of drawing negative procedural conclusions from such behavior (Matteucci 2024, 6–7). Mediation thus ceases to be merely an alternative to court proceedings and becomes an integral part of them, contributing to the courts' relief and more efficient dispute resolution, especially in economic relations, where lengthy procedures can cause significant financial consequences. However, despite the reform's normative ambitions, practice reveals certain ambivalences. Although the number of mediations has increased, the overall success rate remains relatively low, whereas significantly better results are achieved when the parties actively participate (Matteucci 2024, 1–5). This confirms that mediation, although strongly normatively affirmed, can achieve its full functionality only with an appropriate level of legal culture and trust of the parties in these mechanisms, which is why its efficiency largely depends on extra-legal factors. In addition to procedural reforms, contemporary trends include issues of professional ethics and the judiciary's institutional independence. Research shows that regulating potential conflicts of interest can directly affect the quality of judicial decision-making, while empirical data confirm that prohibiting judges from participating in private arbitrations reduces the risk of conflicts of interest and contributes to greater impartiality of judicial practice (Dalla Pellegrina, Garoupa, and Grajzl 2024). Such findings confirm that the efficiency of the legal system does not depend solely on normative solutions, but also on the institutional environment and professional behavior of judicial actors.

The Kartabiya reform, therefore, represents a transition to a modern hybrid model of civil procedure in which the traditional principles of dispositive and contradictory are harmonized with the requirements of efficiency and active management of the procedure.

The requirements of procedural efficiency must, however, be interpreted in light of basic procedural guarantees, so that the acceleration of the procedure does not result in a violation of the parties' rights to a fair and adversarial trial (Bećirović-Alić 2019). It is precisely in striking a balance between efficiency and fairness, as well as between the active role of the court and the protection of the procedural rights of the parties, that lies the key challenge and the measure of the long-term sustainability of this reform. In this context, significant changes are also evident in the area of digitalization of the judiciary, including the introduction of electronic communication between courts and parties, digital case management, and electronic submission of submissions. Digitalization thus represents not only a technical improvement but also a transformation of the way the judiciary functions, with potential impacts on access to justice, transparency, and the efficiency of judicial protection.

A special place among modern reforms is occupied by Italy's adoption of the Law on Artificial Intelligence, which establishes a comprehensive national regulatory framework in this area for the first time. The law introduces a multi-layered regulatory model that includes institutional oversight of the development and application of AI systems, special rules in sensitive sectors, and significant changes in copyright and criminal law. Artificial intelligence is thus no longer seen as a phenomenon that can be integrated into existing legal frameworks, but as an independent regulatory subject that requires special rules, including the development of new models of civil liability. The advantage of the Italian approach is reflected in its compliance with the European AI Act and the effort to concretize general European principles at the national level, which is why the Italian model can represent a relevant role model for other European countries, especially in connecting different legal areas into a single regulatory framework and introducing institutional oversight of AI technologies. A significant part of the key issues has been left for future normative elaboration, which shows that the regulatory framework is not yet fully completed (Bonsignore et al. 2025).

An additional challenge is information asymmetry and the difficulty of proving in disputes arising from the application of AI systems. The existence of the so-called chain of responsibility, which

includes multiple entities involved in the development and application of AI systems, makes it difficult to establish a causal link and identify the responsible person. The fragmentation of the legal framework, arising from the parallel application of different legal regimes, further complicates the exercise of legal protection and underscores the limitations of existing liability models in the digital environment (Balboni et al. 2025, 2). In this way, the regulation of artificial intelligence goes beyond the boundaries of traditional civil law and becomes one of the central issues of contemporary legal development.

Civil law reforms aim to adapt civil law relations to new social circumstances and the requirements of the modern legal system. Their value is reflected in improving the efficiency of the judiciary, developing alternative dispute resolution methods, and adapting the legal framework to the digital society. However, the Italian experience shows that the success of reforms depends not only on normative changes but also on their consistent implementation in practice. If the institutional and organizational capacities of the judicial system are not aligned with new solutions, the reforms' effects may remain limited. Efficient and predictable civil justice is an important element of legal certainty and institutional stability, since the trust of citizens and business entities in the legal system largely depends on the ability to obtain effective and timely legal protection. In this sense, improving civil justice contributes not only to the protection of subjective rights but also to strengthening broader social and institutional security, grounded in the rule of law and the security of legal relations. Therefore, further development of civil law must aim to strengthen institutional capacities, improve procedural mechanisms, and foster a legal culture that promotes efficient and fair dispute resolution. In this sense, the Italian model of civil law reforms can be seen both as an example of functional modernization of law and a warning that normative innovations without appropriate institutional support, legal certainty, and a developed legal culture cannot achieve their full effects.

COMPARATIVE SIGNIFICANCE OF ITALIAN REFORMS

The significance of Italian legislative reforms extends beyond national frameworks and takes on broader European significance, especially in the areas of judicial efficiency, human rights protection, and the regulation of new technologies. These reforms show that the efficiency of the judiciary is today seen less as a purely procedural issue and more as an important element of institutional security. The ability of citizens and businesses to rely on effective and timely legal protection directly affects legal certainty, social stability, and trust in public institutions. From a judicial organization perspective, Italian reforms confirm that improving procedural efficiency is a central issue in contemporary European legal systems.

The Cartabbia reform shows that procedural efficiency can be achieved by combining procedural instruments, strengthening the managerial role of the court, and developing alternative dispute resolution methods (Cavallini and Cirillo 2024, 9). However, European legal systems achieve these goals through different political-legal models. The German model favors stronger institutional control through strict procedural discipline and an active role for the court, reflecting the understanding of the state as a guarantor of legal certainty and institutional stability. In contrast, the French model is characterized by greater procedural flexibility and more pronounced party autonomy, with a more limited managerial role of the court. Although both systems encourage alternative dispute resolution and procedural pragmatism (Ranjard 2011, 12–13), the differences between them show that judicial reforms are not politically neutral but directly reflect the relationship among institutional control, efficiency, and the protection of individual rights.

The Italian approach stands out for its attempt to unify procedural, institutional, and organizational changes into a single reform framework, thus giving the reforms a pronounced systemic character. The Italian experience confirms that the efficiency of the judiciary depends not only on procedural norms, but also on institutional capacities, the organization of courts, and the professional competence of judicial actors, which is also confirmed by German

and French practice (Ranjard 2011, 19–21). In this way, the issue of procedural efficiency grows into an issue of the political philosophy of the state and the limits of institutional rationalization of the modern judiciary.

In the field of criminal law, Italian reforms are of particular importance in the context of the normative recognition of femicide as a special form of gender-based violence (Guatieri 2026). Different European approaches to this issue show that criminal law reflects broader political and social understandings of equality, the role of the state, and the limits of criminal law intervention. While French and German law maintain a formally neutral approach through the application of general crimes against life, with the possibility of evaluating gender motivation as an aggravating circumstance, the Italian model starts from the point of view that formal equality is not enough in conditions of structural gender-based violence. Similarly, Spanish law continues to treat femicide through qualified forms of murder within the framework of domestic violence, while Malta shows a tendency to approach the Italian model through a special normative emphasis on the gender dimension of violence (Aybars 2023, 10). Viewed from this perspective, different European judicial models also reflect different understandings of institutional security. While some systems emphasize a stronger role for the court and more intensive institutional control to preserve legal certainty and stability, others place greater value on procedural autonomy of the parties and procedural flexibility.

Such differences confirm the absence of a single European approach to femicide and point to deeper differences in the understanding of the role of the state in the protection of vulnerable groups. The Italian model goes beyond the limits of classical criminal law policy and poses femicide as a question of the political legitimacy of the state and its ability to ensure the real protection of women's human rights. Critically oriented literature warns that the expansion of specific criminal offenses can lead to the fragmentation of the criminal justice system and excessive symbolic criminalization, with stricter penal policies sometimes presented as a substitute for long-term institutional and social measures to protect women. An additional problem is the fact that judicial practice does not always follow legislative goals, but sometimes relativizes the broader social significance of femicide

by reducing it to the individual or psychological circumstances of a specific case (Lalli and Virgilio 2025, 60), while similar problems can be observed in other European countries despite developed normative frameworks (Aybars 2023, 11). In this sense, the issue of femicide is increasingly going beyond the framework of a classic criminal law response and is becoming part of a broader discussion about human security, which implies the state's obligation not to react only after violence has occurred, but to prevent risks that threaten the life, dignity, and safety of women through preventive and protective mechanisms.

Of particular comparative and political importance are reforms in the field of artificial intelligence regulation. Modern AI systems are no longer viewed solely as technical tools, but as complex socio-technological structures that influence the distribution of power, decision-making, and the exercise of rights, which is why regulation encompasses the entire life cycle of AI systems through the concept of so-called model governance and model risk management (Lazzaroli 2025). Different regulatory approaches simultaneously reflect broader political and ideological differences between the state, the market, and the individual (Hidayati, Surono, and Pamungkas 2025). While the American model favors market autonomy and the dominant role of the private technology sector, the Chinese approach is characterized by strong centralized state control and the use of digital technologies as instruments of social governance. The European Union is trying to establish an intermediate model based on the concept of "trustworthy artificial intelligence", insisting on transparency, accountability, and the protection of fundamental rights through the AI Act and related European instruments. This also gives the European model a geopolitical dimension through the so-called *Brussels effect*, i.e., the global normative influence of European standards (Siegmann and Anderljung 2022, 2–3).

These reforms are an example of the implementation of European regulatory trends at the national level. Italy was relatively early to engage in the development of a regulatory framework aligned with the European Artificial Intelligence Act (Balboni et al. 2025, 2), with the combination of European and national norms allowing for the adaptation of general principles to the specificities of the domestic system, but also raising issues of legal certainty and uniformity of

application. At the same time, the literature indicates that the ability of European states to effectively shape regulatory policies in the field of artificial intelligence is not determined solely by the quality of regulatory solutions, but also by their technological, economic and geopolitical capacities (Bonelli 2026). In the context of intense global competition, European states face limited opportunities to independently monitor the dynamics of the development of the most advanced AI systems, which further emphasizes the importance of a coordinated European approach and the strategic strengthening of their own innovation potential (Vacarelu 2023, 113). An additional challenge is the development of special liability regimes for damage caused by AI systems, where the European approach does not introduce a single substantive liability regime, but rather relies on mechanisms of facilitated proof and the presumption of fault and causation (Hacker 2023, 1–2). Such normative uncertainty is particularly expressed in situations of distributed liability between developers, manufacturers, users, and algorithmic systems, which can lead to a weakening of legal certainty and difficulty in exercising the right to effective legal protection. The growing dependence of modern societies on algorithmic systems also raises questions about digital security, institutional resilience, and the ability of the legal system to respond to technological risks that increasingly transcend national borders. This is precisely why modern regulatory models are increasingly based on preventive risk management, strengthening institutional oversight and establishing accountability mechanisms, in order to preserve the security of the digital environment without jeopardizing fundamental rights and technological development. However, the question remains open to what extent increasingly complex regulatory frameworks actually contribute to more efficient management of digital risks, and to what extent they create additional challenges in the application of law, legal certainty, and the effective protection of individual rights.

The Italian reforms represent a significant example of contemporary European legal modernization, but they also point to its limitations. The Italian experience shows that contemporary legal modernization is not a linear process of institutional progress, but a complex relationship between regulatory expansion, political priorities,

security requirements, and the protection of fundamental rights. Therefore, the success of contemporary reforms cannot be measured solely by the scope of normative interventions, but by their ability to establish a sustainable balance between efficiency, security, legal certainty, institutional sustainability, and the protection of fundamental rights in conditions of accelerated technological and social change.

CONCLUSION

The transformations of the Italian legal system show that law in modern conditions no longer develops exclusively through partial changes to individual norms, but through an attempt to simultaneously adapt institutions, procedures, and regulatory mechanisms to new social and technological circumstances. The analysis of reforms in the field of civil and criminal law, as well as the regulation of artificial intelligence, confirms the basic thesis of the paper that the Italian model is characterized by an effort to link the efficiency of the judiciary, the protection of human rights, and institutional adaptation into a single reform framework.

The research confirms that legal modernization is not a politically neutral process. Different European approaches to judicial reform, victim protection, and the regulation of new technologies reflect deeper differences in how they understand the relationship between the state, the individual, and the limits of institutional intervention. While some systems prioritize procedural autonomy and a limited role for the state, others insist on stronger institutional control in order to preserve efficiency, security, and legal certainty. In this way, reforms go beyond the framework of classical legislative policy and become an instrument for redefining the state's role in managing social risks and protecting fundamental rights.

The special value of the Italian approach stems from its integrative structure. Unlike partial reform models, Italian legislation attempts to unify procedural reforms, institutional reorganization, victim protection, and digital space regulation into a single concept of legal transformation. However, it is precisely this breadth of the reform effort that reveals its fundamental weaknesses. The continuous

expansion of the regulatory framework, intensive normative production, and the increasing complexity of legal regimes create the risk of legal system fragmentation, difficulties in law application, and a weakening of legal certainty.

The research results further confirm that the efficiency of the judiciary and the tightening of regulatory mechanisms do not in themselves guarantee effective protection of human rights. The Italian experience shows that the real achievements of reforms primarily depend on institutional capacities, professional standards, uniformity of case law, and the legal system's ability to ensure consistent application of the law. This is particularly evident in the areas of gender-based violence and the regulation of artificial intelligence, where normatively ambitious solutions often encounter serious problems of practical implementation, different interpretations, and limited institutional efficiency.

The analysis of artificial intelligence regulation also shows that contemporary law is becoming a space of intense geopolitical and economic competition. The European regulatory model, based on the concept of "trusted artificial intelligence", represents the European Union's attempt to preserve normative sovereignty and establish control over the digital space through law. However, it is shown that an extremely complex regulatory framework can have the opposite effect, increasing normative overload, slowing innovation, and increasing the dependence of European systems on technologically dominant global actors. Thus, the regulation of new technologies goes beyond the boundaries of classical legal policy and becomes a question of political power, institutional autonomy, and democratic control in the digital society.

Finally, the Italian experience shows that the success of contemporary legal modernization cannot be measured solely by the speed of court proceedings, the number of reforms adopted, or the scope of normative interventions. Its real value lies in legal institutions' ability to simultaneously ensure effective protection of rights, respond to contemporary security challenges, and preserve democratic legitimacy amid accelerated technological and social change. In this sense, the Italian model simultaneously demonstrates the potential and limitations

of contemporary legal modernization. While reform processes offer significant solutions to improve the efficiency of the judiciary, protect victims, and regulate new technologies, they also point to risks of excessive regulatory expansion, institutional burden, and increasing tension between security requirements and the protection of individual freedoms. Precisely because of these internal contradictions, the Italian experience represents a particularly important comparative framework for understanding the future directions of development of European legal systems in conditions of digital transformation and growing social and security challenges.

REFERENCES

- Argentero, Beatrice, Clara Calvi, Giulia Consoni, Zeynep Tilbe Erdogan, Leonardo Franceschetti, Marco Menchini, Laura Muscardin, Basma Nazih, Alice Nobili, Giulia Nollo, Antonella Pirruccio, Giacomo Prosperini, Francesca Ricci, Vanessa Nicole Sasso, Francesco Sbraga, Martino Sottana, Serena Spagnoletta, Lisa Tassi, Mirna Toccaceli, Gaia Tonesi, Matteo Tornaghi, Emma Trevisan, Rachele Ugolini, Edoardo Veneziani, and Arthur Ovanesian [Argentero et al.]. 2024. "Legal Opinions on Gender-Based Violence by the Students of the School of International Studies." *Università di Trento*. Last accessed June 9, 2026. https://www.direcontrolaviolenza.it/wp-content/uploads/2024/02/LEGAL-OPINIONS_2024_D.i.Re_.pdf.
- Aybars, Ayşe İdil. 2023. "Comparative Study on Women's Rights: France, Spain, Malta." *WEglobal*. Last accessed June 2, 2026. https://ipatemelhaklar.ab.gov.tr/wp-content/uploads/2025/06/4-R-4-Women-sRightsComparativeStudyReport-final-SIDB_ty-17-10-24.pdf.
- Bakhurynska, Olena. 2025. "The Importance of Case Law for Eliminating Legal Uncertainty in Criminal Law Norms (Study of the Italian Experience)." *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo* 89 (3): 182–188. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.3.27.
- Balboni, Paolo, Luca Bolognini, Davide Baldini, and Jacopo Dirutigliano. 2025. "Artificial Intelligence: Italy." *Legal 500 Country Comparative Guides 2025*. Last accessed June 9, 2026. <https://www.legal500.com/guides/chapter/italy-artificial-intelligence>.

- Bećirović-Alić, Maida. 2019. „Pravo na suđenje u razumnom roku u uporednom pravu.” *Strani pravni život* 63 (3): 83–105. DOI: 10.5937/spz63-20354.
- Bonelli, Marco I. 2026. “AI as an Intelligent Control: Evidence from Italy on Governance, Risk, and the Transformation from Manual to Intelligent Accounting.” *Journal of Risk and Financial Management* 19 (1): 5. DOI: 10.3390/jrfm19010005.
- Bonsignore, Roberto, Giuseppe Scassellati-Sforzolini, Giulia Checcacci, Giulia De Bosio, Federica Mammi Borruto, and Paola Maria Onorato [Bonsignore et al.]. 2025. “Italy Adopts the First National AI Law in Europe Complementing the EU AI Act.” *Cleary Gottlieb*. October 29, 2025. <https://www.clearygottlieb.com/news-and-insights/publication-listing/italy-adopts-the-first-national-ai-law-in-europe-complementing-the-eu-ai-act>.
- Cavallini, Cesare, and Stefania Cirillo. 2024. “The Americanization of the Italian Civil Proceedings?” *New York University Journal of International Law and Politics* 57 (1): 7–52.
- Dalla Pellegrina, Lucia, Nuno Garoupa, and Peter Grajzl. 2024. “Judges, Out-Of-Court Rewards, and In-Court Behavior: Evidence From an Italian Legal Reform.” *European Journal of Empirical Legal Studies* 1 (1): 105–128. DOI: 10.62355/ejels.17638.
- Fabri, Marco. 2008. “Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back.” *International Journal for Court Administration* 1 (1): 3–15. DOI: 10.18352/ijca.121.
- Guatieri, Giulia. 2026. “The Italian Parliament Approves Law Introducing the Crime of ‘Femicide’ (Law No. 181 of 2 December 2025).” *Università di Padova*. Last accessed June 3, 2026. <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/topics/the-italian-parliament-approves-law-introducing-the-crime-of-femicide-law-no-181-of-2-december-2025>.
- Hacker, Philipp. 2023. “The European AI Liability Directives: Critique of a Half-Hearted Approach and Lessons for the Future.” *Computer Law & Security Review* 51: 105871. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105871.
- Hidayati, Maslihati Nur, Agus Surono, and Ery Pamungkas. 2025. “Criminal Liability for AI-Based Cybercrime: Comparative Analysis of Common Law and Civil Law Approaches.” *Journal of Law, Politics and Humanities* 6 (2): 1064–1085. DOI: 10.38035/jlph.v6i2.2683.

- Kudriasova, Zana. 2024. "Cryptologic Techniques and Associated Risks in Public and Private Security: An Italian and European Union Perspective with an Overview of the Current Legal Framework." *La Giustizia Penale* 11/12: 181–191 (preprint). DOI: 10.48550/arXiv.2505.08650.
- Lalli, Pina, and Maria (Milli) Virgilio. 2025. "Femicide as an Extreme Crime: Judicial Framing Narratives." *AboutGender: International Journal of Gender Studies* 14 (28): 49–71. DOI: 10.15167/2279-5057/AG2025.14.18.2632.
- Lazzaroli, Valeria. 2025. "AI Model Governance: Il rischio modello e il ruolo della Governance interna." *Ente Nazionale per l'Intelligenza Artificiale*. Last accessed June 9, 2026. <https://zenodo.org/records/17259085>.
- Maharani, Andina Elok Puri, and Bimo Pangestu. 2024. "The Threat of Chemical Castration Punishment for Perpetrators of Obscene Crimes from a Medical Point of View and Law Number 39 of 1999." In *Proceedings of the International Conference for Democracy and National Resilience (ICDNR 2024)*, eds. Dona Budi Kharisma, Sunny Ummul Firdaus, Gayatri Dyah Suprobowati, Erna Yuliandari, R. Prihandjojo Andri Putranto, and Pujiyono, 105–117. Paris: Atlantis Press. DOI: 10.2991/978-94-6463-634-5_13.
- Manowska, Małgorzata. 2024. "Model of Judicial Management of Evidence-Taking Proceedings in the Italian Civil Trial (Cartabia Reform)." *Ius Novum* 18 (1): 99–117. DOI: 10.2478/in-2024-0006.
- Matteucci, Giovanni. 2023. "Italy 2023, Riforma Cartabia: Innovations in the Civil Process and ADR; Potential Interactions?" *Revista Eletrônica de Direito Processual* 24 (3): 233–251. DOI: 10.12957/redp.2023.79573.
- Matteucci, Giovanni. 2024. "Civil Process and Mediation in Italy, 2024—Ius Dicere et Litem Componere, Italiae Usus." *Beijing Law Review* 15 (3): 1347–1366. DOI: 10.4236/blr.2024.153080.
- Nour, Andrada. 2020. "Chemical Castration of the Sexual Offender versus Human Fundamental Rights and Freedoms." *Scholars International Journal of Law, Crime and Justice* 3 (5): 144–148. DOI: 10.36348/sijlcj.2020.v03i05.002.
- Perrotta, Giulio, Stefano Eleuteri, Simona Grilli, Giulio D'Urso, and Irene Petruccelli [Perrotta et al.]. 2025. "The System of Corrective

- Interventions in the Sex Offender Population and the Proposed ‘Trident Statal Program’ (TSP) in the Field of Italian Sex Crimes.” *Behavioral Sciences* 15 (8): 1085. DOI: 10.3390/bs15081085.
- Ranjard, Paul. 2011. “A Comparative Study between the Civil Procedures of France, Germany, and China.” *IPR2 EU–China*. Last accessed June 1, 2026. <https://ipkey.eu/sites/default/files/legacy-ipkey-docs/7--doccentre-civil-cc3-aw4-002-comparative-study-on-civil-procedures-of-france--germany-and-china-en.pdf>.
- Siegmann, Charlotte, and Markus Anderljung. 2022. “The Brussels Effect and Artificial Intelligence: How EU Regulation Will Impact the Global AI Market.” *GovAI*. Last accessed July 1, 2026. <https://www.governance.ai/research-paper/brussels-effect-ai>.
- Spadazzi, Federica, Dalila Tripi, Miriam Ottaviani, Paola Frati, Mauro Arcangeli, and Gianpietro Volonnino [Spadazzi et al.]. 2026. “Gender-Based Violence and Femicide: A Comparative Analysis of the Evolution of International and Italian Legislation to Identify Appropriate Clinical and Judicial Management of Victims of Abuse—The ‘Pink Code’ Pathway and Its Medico-Legal Implications.” *Forensic Sciences* 6 (1): 26. DOI: 10.3390/forensicsci6010026.
- Topalović, Milica, i Ljiljana Kolarski. 2024. „Kada dom postane bojište – femicid i nacionalna bezbednost Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 121–142. DOI: 10.5937/pnb26-50042.
- Vacarelu, Marius. 2023. “Europe, a Second-Hand Power in the AI World.” *The Policy of National Security* 25 (2): 99–115. DOI: 10.5937/pnb25-47325.
- Venturi, Filippo. 2026. “The Securitarian Turn in Italian Criminal Law.” *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*. February 26, 2026. <https://verfassungsblog.de/the-securitarian-turn-in-italian-criminal-law/>.

Маида Бећировић Алић*

*Департман за правне науке, Универзитет у Новом Пазару,
Република Србија*

Тања Варађанин**

*Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду, Република Србија*

САВРЕМЕНА ПРАВНА МОДЕРНИЗАЦИЈА У ИТАЛИЈИ: ИЗМЕЋУ РЕФОРМЕ ГРАЋАНСКОГ ПРАВОСУЋА, ДРЖАВНЕ ЕФИКАСНОСТИ, ЗАШТИТЕ ОСНОВНИХ ПРАВА И БЕЗБЕДНОСТИ

Резиме

Савремене реформе италијанског правног система представљају један од најзначајнијих примера правне модернизације у условима убрзаних друштвених, технолошких и институционалних промена. Уместо парцијалних измена појединих правних области, италијански законодавац настоји да кроз реформе кривичног права, грађанског правосуђа и регулације дигиталног простора обликује интегрисани модел правне трансформације. Рад полази од става да се савремене реформе у Италији не могу посматрати искључиво као техничко унапређење законодавства, већ као израз шире трансформације односа између државе, права, безбедности и заштите основних права. Истраживање се заснива на нормативноправном и упоредноправном методу, уз примену аналитичког и критичког приступа. Анализа обухвата реформе у области кривичног права, грађанског поступка, алтернативних метода решавања спорова и регулације вештачке интелигенције, при чему су италијанска решења сагледана у ширем европском контексту. Резултати истраживања показују да савремене реформе италијанског кривичног права карактерише истовремено јачање

* Имејл адреса: maida.becirovic@uninp.edu.rs; ORCID: 0000-0002-9738-6581.

** Имејл адреса: tanja.prastalo@pravni-fakultet.info; ORCID: 0000-0003-0070-3446.

заштите жртава и ширење безбедносно оријентисане функције државе. Посебан значај има нормативно издвајање фемисида као посебног кривичног дела, чиме се родно засновано насиље препознаје као структурни друштвени проблем и питање људске безбедности. Истовремено, анализа показује да ширење посебних кривичних дела, пооштравање казнене политике и јачање контролне улоге државе отварају питања граница кривичноправне репресије, ризика од симболичке криминализације и очувања равнотеже између безбедности и заштите основних права. У области грађанског права анализа показује да Картабија реформа представља један од најзначајнијих покушаја модернизације грађанског поступка у савременом европском праву. Основни циљ реформе јесте повећање процесне ефикасности кроз јачање управљачке улоге суда, концентрацију процесних активности и развој алтернативних метода решавања спорова. Истраживање указује да се италијански модел налази између различитих европских приступа који настоје да успоставе равнотежу између процесне ефикасности, институционалне контроле, правне сигурности и права на правично суђење. Резултати истовремено показују да захтеви ефикасности могу угрозити процесну равнотежу и стварну једнакост приступа правди уколико нису праћени одговарајућим институционалним гаранцијама. Посебан сегмент рада посвећен је регулацији вештачке интелигенције и трансформацији грађанскоправне одговорности у дигиталном окружењу. Истраживање показује да савремени АИ системи више не представљају искључиво техничка средства, већ комплексне социотехнолошке структуре које утичу на расподелу моћи, доношење одлука и остваривање права. Италијански приступ у великој мери је усклађен са европским АИ актом, али анализа истовремено указује на бројне изазове који се односе на правну сигурност, институционалну одговорност, дигиталну безбедност и делотворну судску заштиту у условима расподељене одговорности између више субјеката укључених у развој и примену система вештачке интелигенције. Основни закључак рада јесте да италијанске реформе представљају значајан, али истовремено и амбивалентан модел савремене правне модернизације. Њихова вредност огледа се у настојању да се институционалне, процесне

и нормативне промене повежу у јединствен реформски оквир усмерен ка повећању ефикасности државе, јачању безбедности и унапређењу заштите права. Истовремено, истраживање показује да интензивна нормативна продукција, сложеност регулаторних режима и растућа улога државне контроле могу довести до фрагментације правног система, правне несигурности и слабљења институционалне одрживости. Италијанско искуство стога потврђује да савремена правна модернизација представља сложен процес успостављања равнотеже између државне ефикасности, безбедности, регулаторне експанзије и заштите основних права у условима убрзаних друштвених и технолошких промена.

Кључне речи: правна модернизација, Италија, реформа грађанског правосуђа, процесна ефикасност, основна права, безбедност.

* This paper was received on June 9, 2026, and accepted for publication at the Editorial Board meeting on June 15, 2026.

Маида Бећировић Алић*

*Департман за правне науке, Универзитет у Новом Пазару,
Република Србија*

Тања Варађанин**

*Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду, Република Србија*

САВРЕМЕНА ПРАВНА МОДЕРНИЗАЦИЈА У ИТАЛИЈИ: ИЗМЕЋУ РЕФОРМЕ ГРАЂАНСКОГ ПРАВОСУЂА, ДРЖАВНЕ ЕФИКАСНОСТИ, ЗАШТИТЕ ОСНОВНИХ ПРАВА И БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Савремене реформе италијанског законодавства представљају један од најобухватнијих покушаја прилагођавања правног система сложеним друштвеним, технолошким и институционалним изазовима савременог доба. Уместо парцијалних нормативних интервенција, ове реформе одражавају развој интегрисаног правног оквира који обухвата кривично право, грађанско правосуђе и институционалну организацију судског система. Полазећи од претпоставке да се правна модернизација не може свести на техничко унапређење законодавства, рад анализира италијански модел кроз однос између реформе грађанског правосуђа, ефикасности државе, безбедности и заштите основних људских права. Истраживање је засновано на нормативном и упоредноправном методу, уз примену аналитичког приступа

* Имејл адреса: maida.becirovic@uninp.edu.rs; ORCID: 0000-0002-9738-6581.

** Имејл адреса: tanja.prastalo@pravni-fakultet.info; ORCID: 0000-0003-0070-3446.

у сагледавању савремених реформских тенденција у ширем европском контексту. Анализа обухвата реформе које се односе на увођење кривичног дела фемицида, унапређење заштите жртава, развој безбедносно оријентисане кривичне политике и законодавне одговоре на дигиталне облике криминалитета, као и реформе усмерене на повећање процесне ефикасности, јачање управљачке улоге суда, развој алтернативних начина решавања спорова и регулацију вештачке интелигенције и грађанскоправне одговорности у дигиталном окружењу. Резултати истраживања указују да италијански модел представља облик функционалне правне модернизације у којем су нормативне реформе тесно повезане са институционалним променама и настојањем да се успостави равнотежа између ефикасности, безбедности и заштите права. Анализа указује на ограничења овог приступа, која се огледају у регулаторној фрагментацији, изазовима имплементације и напетостима између захтева за безбедношћу, ефикасним управљањем друштвеним ризицима и очувањем процесних гаранција и основних права.

Кључне речи: правна модернизација, Италија, реформа грађанског правосуђа, процедурална ефикасност, темељна права, безбедност.

УВОД

Интензивне друштвене и технолошке промене у савременом периоду све више отежавају традиционалним правним оквирима да одговоре на сложене изазове модерног друштва. У таквим околностима, законодавне реформе више не представљају спорадичне интервенције у правни систем, већ континуиран процес његовог прилагођавања, усмерен на очување правне сигурности, унапређење ефикасности правосуђа, заштиту основних права и одговор на нове безбедносне изазове. Уочава се да савремени правни системи све чешће теже реформама које обухватају промене у материјалном и процесном праву, али и у институционалној организацији правосуђа, чиме право постаје један од кључних инструмената управљања сложеним друштвеним процесима и ризицима.

Италијански правни систем представља илустративан пример оваквог приступа, будући да су у претходним годинама спроведене обухватне реформе које захватају кривично и грађанско право, као и област регулације нових технологија. Ове реформе обухватају законодавне одговоре на родно засновано насиље, промене у казненој политици и јачање заштите жртава, али и мере усмерене на унапређење ефикасности судских поступака, развој алтернативних начина решавања спорова и нормативно уређивање утицаја дигиталних технологија и вештачке интелигенције на правне односе. Део реформских интервенција мотивисан је потребом јачања капацитета државе да одговори на нове облике криминалитета, сајбер претње и друге безбедносне изазове карактеристичне за дигитално друштво. Таква ширина и разноврсност реформских захвата указује на настојање законодавца да правни систем прилагоди не само постојећим, већ и будућим друштвеним и безбедносним изазовима.

Основна теза рада јесте да савремене реформе италијанског законодавства представљају специфичан модел европске правне модернизације, у оквиру којег се кроз комбинацију националних и наднационалних нормативних решења обликује нови регулаторни оквир прилагођен дигиталном друштву, али који указује и на ограничења постојећих правних категорија и потребу њиховог даљег теоријског и нормативног унапређења. Циљ рада је анализа кључних реформи у области кривичног и грађанског права, као и испитивање њихове улоге у процесу модернизације правног система и њиховог значаја у оквиру савремених европских правних токова.

Методолошки, истраживање се заснива на нормативно-правној анализи релевантних законодавних решења у италијанском правном систему, уз примену упоредноправног метода који омогућава њихово сагледавање у ширем европском контексту. Поред тога, користи се аналитички приступ ради испитивања циљева и ефеката појединачних реформи, као и њиховог утицаја на функционисање савременог правног система. Полазећи од наведеног, рад настоји да одговори на питање у којој мери италијанске законодавне реформе могу представљати релевантан оквир савремене правне модернизације, посматране кроз однос између ефикасности државе, реформе грађанског правосуђа, безбедности и заштите основних права. У том смислу посебно

се испитује да ли унапређење процесне ефикасности и јачање управљачке улоге суда доприносе остваривању права на правично суђење и делотворну правну заштиту, као и у којој мери безбедносно оријентисане тенденције у кривичном праву утичу на стандарде заштите људских права. Такође се анализира како развој правног оквира за вештачку интелигенцију и дигиталне односе утиче на обликовање нових модела грађанскоправне одговорности и равнотежу између технолошког развоја, безбедности и заштите права појединаца. Италијанске реформе се на основу тога не посматрају само као нормативни феномен, већ као израз шире трансформације односа између државе, права, безбедности и заштите основних права у савременом друштву.

РЕФОРМЕ ИТАЛИЈАНСКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА: ИЗМЕЋУ БЕЗБЕДНОСНИХ ИМПЕРАТИВА, ЕКСПАНЗИЈЕ ДРЖАВНЕ МОЋИ И ГРАНИЦА ЗАШТИТЕ ПРАВА

Савремене реформе италијанског кривичног права карактеришу интензивни покушаји прилагођавања правног система савременим друштвеним и технолошким изазовима кроз промене у материјалном, процесном и институционалном кривичном праву. Њихови основни циљеви обухватају јачање заштите жртава насиља, сузбијање нових облика криминалитета и унапређење ефикасности кривичног правосуђа (Fabri 2008, 3). Ове реформе превазилазе оквир техничког унапређења законодавства и указују на растућу тенденцију инструментализације кривичног права као средства за управљање друштвеним ризицима и очување јавне безбедности. Савремене реформе италијанског кривичног права могу се посматрати кроз три међусобно повезана правца: јачање заштите основних права, посебно у области родно заснованог насиља, ширење репресивних механизма ради очувања безбедности и развој нових нормативних модела усмерених на регулисање дигиталног криминалитета и вештачке интелигенције. На тај начин реформски процес потврђује заштитну функцију кривичног права, али и указује на растућу улогу државе у области контроле и безбедности.

Фемицид је у италијанском праву нормативно издвојен као посебно кривично дело мотивисано мржњом према женама, доминацијом или контролом над њима (Guatieri 2026), чиме се потврђује шири развој законодавства од формалне једнакости ка препознавању родно заснованог насиља као структуралног друштвеног проблема условљеног односима моћи (Spadazzi et al. 2026). Италијански приступ превазилази саму криминализацију и укључује превентивне механизме, заштиту жртава и координисано деловање институција, полазећи од схватања да фемицид представља завршну фазу континуираног насиља којем претходе тзв. „сентинел” кривична дела, због чега се наглашава значај ране институционалне интервенције. Истраживања потврђују да ефикасна борба против родно заснованог насиља захтева координисано деловање правосудног, здравственог и социјалног система, док сама криминализација без адекватних превентивних политика има ограничен домет (Spadazzi et al. 2026), што потврђују и емпиријски подаци према којима фемицид најчешће представља завршну фазу претходног насиља (Spadazzi et al. 2026). Међутим, судска пракса често индивидуализује овај феномен кроз емоционална или психијатријска објашњења понашања учинилаца, чиме се релативизује његова структурална димензија и отежава развој доследне кривичноправне политике (Lalli and Virgilio 2025, 54–60). Савремени теоријски приступи зато све чешће фемицид посматрају као манифестацију системског насиља која захтева интегрисан нормативни и институционални одговор (Spadazzi et al. 2026), посебно имајући у виду да родно засновано насиље може достићи праг тортуре у смислу међународног права људских права уколико држава не предузме одговарајуће заштитне и превентивне мере, па се њена одговорност може заснивати и на пропустима у поступању (Argentero et al. 2024).

Италијански приступ фемициду представља пример савременог кривичноправног одговора на сложене друштвене изазове и простор у којем се јасно манифестује напетост између заштите основних права, безбедносних императива и ширења репресивне моћи државе. Нормативно издвајање фемицида доприноси видљивости и друштвеном препознавању насиља над женама као структуралног проблема, при чему држава преузима активнију улогу у његовом санкционисању, превенцији и заштити

потенцијалних жртава. У том смислу, заштита од родно заснованог насиља не посматра се само као питање индивидуалних права, већ и као питање људске безбедности и способности институција да благовремено препознају и спрече ризике који могу довести до најтежих последица. На тај начин кривично право не функционише искључиво као репресивни механизам, већ и као инструмент друштвене трансформације који повезује репресивне, превентивне и социјалне механизме у релативно кохерентан систем. Међутим, овакав приступ отвара питање граница кривичноправне интервенције и шире тенденције јачања контролне функције државе. Ризик се огледа у могућности да кривично право, под окриљем легитимног циља заштите рањивих група и унапређења безбедности, постане доминантни инструмент регулисања друштвених конфликта, потискујући дугорочно ефикасније превентивне, образовне и социјалне механизме. Управо зато остаје отворено питање у којој мери се повећање безбедности остварује кроз ширење репресивних овлашћења државе, а у којој мери кроз развој институционалних капацитета за превенцију насиља. Изазови у судској пракси и ограничења превентивних политика потврђују да нормативна иновација сама по себи није довољна без доследне примене права, стварне институционалне координације и изградње система који штити права, унапређује безбедност и чува основне принципе владавине права. У том контексту, с правом се указује да је неопходно препознати глобалну природу фемицида и развијати координисане механизме деловања на свим нивоима, будући да његово сузбијање захтева свеобухватан приступ који обједињује законодавне мере, едукацију, подршку жртвама, унапређење родне равноправности и промену друштвених и културних образаца који подстичу насиље над женама (Torralović i Kolarski 2024, 137). Будући да је реч о феномену који превазилази националне границе, међународна сарадња, размена добрих пракси и доследна примена права представљају кључне предуслове за изградњу ефикасног система превенције и обезбеђивање безбеднијег и праведнијег окружења за све жене.

У области сексуалних деликата италијанско кривично право показује тенденцију увођења строжих и иновативнијих мера, укључујући иницијативе за примену хемијске кастрације као медицинско-терапијске мере усмерене на смањење рецидивизма и заштиту потенцијалних жртава. Предложени модел заснива се на

добровољном и реверзибилном хормонском третману уз могућност ублажавања казне, али повезивање пристанка са погодностима у кривичном поступку доводи у питање његову стварну добровољност, што представља једно од кључних спорних питања у теорији (Maharani and Pangestu 2024). Упоредноправна решења показују различите приступе – од обавезне примене, која изазива критике због могућег кршења основних права, до добровољних модела комбинованих са психотерапијском подршком (Perrotta et al. 2025; Bakhurynska 2025). Међународни стандарди зато инсистирају да овакве мере морају бити засноване на слободном и информисаном пристанку и не смеју представљати нечовечно или понижавајуће поступање (Nour 2020). Италијанска расправа о хемијској кастрацији тако одражава шире дилеме савременог кривичног права о границама државне интервенције и коришћењу медицинских инструмената у сврху кривичне репресије. Овакав приступ показује спремност законодавца да одговори на проблем високог ризика од рецидивизма и унапреди заштиту потенцијалних жртава, али отвара и питање да ли се медицинске мере могу инструментализовати у сврху репресивне политике државе. Развој италијанског кривичног законодавства карактерише и тзв. секуритарни заокрет, односно јачање репресивне функције кривичног права кроз проширење заштите јавног реда и безбедности и увођење нових репресивних механизма за сузбијање друштвено опасних понашања (Venturi 2026). Такав приступ представља одговор државе на савремене безбедносне изазове, али отвара питање граница кривичноправне репресије и очувања основних грађанских слобода. Кривично право се тако све чешће користи као инструмент управљања друштвеним ризицима, што доводи до промене његове традиционалне заштитне функције.

Савремене реформе италијанског кривичног законодавства представљају значајан, али још увек недовршен процес модернизације правног система. Њихова вредност огледа се у настојању законодавца да одговори на нове облике криминалитета, унапреди заштиту жртава и прилагоди систем кривичног правосуђа савременим друштвеним околностима. Међутим, италијанско искуство показује да успех реформи не зависи искључиво од нормативне експанзије и пооштравања казнене политике, већ првенствено од развоја превентивних механизма, институционалне координације и доследне примене права. У том

контексту, реформе указују да се савремени концепт безбедности не може свести искључиво на репресивни одговор државе, већ подразумева способност институција да превентивно делују, благовремено препознају ризике и обезбеде делотворну заштиту права грађана. Тиме се потврђује да су безбедност, владавина права и заштита основних права међусобно повезани елементи савременог демократског поретка. Литература додатно указује на проблеме казуистичког нормирања и недовољно прецизне терминологије, што може отежати имплементацију нових решења (Kudriasova 2024). Због тога се италијански модел може посматрати као значајан реформски искорак и упозорење на потребу успостављања одрживе равнотеже између делотворне кривичноправне заштите, државне безбедносне политике и очувања основних принципа владавине права. У том смислу, савремене реформе италијанског кривичног законодавства представљају значајан, али још увек недовршен процес правне модернизације, чији ће стварни домети зависити од способности законодавца и правосудних институција да обезбеде ефикасну заштиту друштва, одговоре на савремене безбедносне изазове и очувају темељне вредности демократског правног поретка.

САВРЕМЕНЕ РЕФОРМЕ ИТАЛИЈАНСКОГ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Трансформације грађанског права у европским државама не могу се посматрати изоловано од ширег процеса модернизације правосуђа и прилагођавања правних система савременим друштвеним и технолошким околностима. Последње деценије обележене су интензивним реформама усмереним на унапређење ефикасности судске заштите, развој алтернативних начина решавања спорова и прилагођавање правног оквира дигиталном окружењу. Италијански правни систем представља илустративан пример таквих реформских тенденција, будући да су последњих година спроведене бројне законодавне интервенције које су значајно утицале на функционисање грађанског правосуђа и развој грађанског законодавства (Cavallini and Cirillo 2024, 7). Савремене реформе италијанског грађанског права могу се систематизовати кроз неколико кључних праваца: унапређење процесне ефикасности реформом грађанског поступка, развој алтернативних

метода решавања спорова, јачање институционалне независности и интегритета правосуђа, као и успостављање нормативног оквира за регулисање дигиталних технологија и вештачке интелигенције.

Картабија реформа (*The Cartabbia reform*) представља један од најобухватнијих покушаја реструктурирања италијанског грађанског поступка са циљем повећања ефикасности и скраћења трајања судских спорова (Manowska 2024). Реформа се заснива на промени традиционалног модела поступка, у којем је суд имао претежно пасивну улогу, ка моделу активнијег управљања поступком и доказним процесом од стране суда. Таква оријентација усмерена је на рационализацију поступка и спречавање процесних злоупотреба које доприносе одуговлачењу спорова, уклапајући се у ширу стратегију модернизације правосуђа и јачања процесне ефикасности (Cavallini and Cirillo 2024, 9). Један од кључних инструмената реформе јесте концентрација процесне грађе у раним фазама поступка, при чему се од странака очекује да пре првог рочишта изнесу одлучне чињенице и доказне предлоге. На тај начин напушта се традиционална фрагментација процесних фаза и успоставља структуриранији и временски компримован процесни модел који омогућава брже одлучивање и ефикасније управљање споровима (Matteucci 2023, 234–235). Таква решења уклапају се у савремене европске тенденције убрзавања судских поступака и рационализације процесних активности, али могу довести до повећања почетних трошкова и додатног оптерећења странака, нарочито оних са ограниченим ресурсима, што отвара питање стварне једнакости приступа правди и процесне равнотеже.

Посебно значајна промена односи се на доказни поступак и јачање менаџерске улоге суда у организацији извођења доказа. Савремене тенденције указују на потребу јачања процесне дисциплине и спречавања злоупотребе процесних права кроз концентрацију доказног материјала и прецизније дефинисање процесних фаза (Manowska 2024) тако да судија више није искључиво пасивни арбитар који реагује на иницијативу странака, већ активни субјект који управља током поступка. Међутим, границе оваквог приступа захтевају посебно опрезно тумачење. Сматрамо да извођење доказа и терет доказивања и даље треба да остану на страни странака, у складу са начелима диспозитивности и контрадикторности, док суду треба омогућити активнију улогу у процени релевантности предложених доказа ради спречавања

злоупотреба и неоправданог одуговлачења поступка где се постиже равнотежа између процесне аутономије странака и захтева ефикасности, без одустајања од основних процесних гаранција правичног суђења.

Упоредо са процесним иновацијама, реформа снажно афирмише алтернативне методе решавања спорова, пре свега медијацију, која у значајном броју спорова постаје готово обавезан процесни корак. Проширен је круг предмета у којима је покушај мирног решавања спора процесна претпоставка, уведени су фискални подстицаји и санкције за неоправдано одсуство странака, укључујући могућност извођења негативних процесних закључака из таквог понашања (Matteucci 2024, 6–7). Медијација тако престаје да буде само алтернатива судском поступку и постаје његов саставни део, доприносећи растерећењу судова и ефикаснијем решавању спорова, нарочито у привредним односима где дуготрајни поступци могу изазвати значајне финансијске последице. Међутим, упркос нормативним амбицијама реформе, пракса показује одређене амбивалентности. Иако је број медијација повећан, укупна стопа успешности и даље остаје релативно ниска, док се значајно бољи резултати остварују у случајевима активног учешћа странака (Matteucci 2024, 1–5). То потврђује да медијација, иако снажно нормативно афирмисана, своју пуну функционалност може остварити само уз одговарајући ниво правне културе и поверења странака у ове механизме, због чега њена ефикасност у великој мери зависи од ванправних фактора. Поред процесних реформи, савремени трендови обухватају и питања професионалне етике и институционалне независности правосуђа. Истраживања показују да регулисање потенцијалних сукоба интереса може непосредно утицати на квалитет судског одлучивања, док емпиријски подаци потврђују да забрана учешћа судија у приватним арбитражама смањује ризик од сукоба интереса и доприноси већој непристрасности судске праксе (Dalla Pellegrina, Garoupa, and Grajzl 2024). Такви налази потврђују да ефикасност правног система не зависи искључиво од нормативних решења, већ и од институционалног окружења и професионалног понашања носилаца правосудних функција.

Картабија реформа стога представља прелазак ка савременом хибридном моделу грађанског поступка у којем се традиционална начела диспозитивности и контрадикторности усклађују са

захтевима ефикасности и активног управљања поступком. Захтеви процесне ефикасности морају се, међутим, тумачити у светлу основних процесних гаранција како убрзање поступка не би довело до повреде права странака на правично и контрадикторно суђење (Веѓиновић-Алић 2019). Управо у успостављању равнотеже између ефикасности и правичности, као и између активне улоге суда и заштите процесних права странака, налази се кључни изазов и мерило дугорочне одрживости ове реформе. У том контексту значајне промене видљиве су и у области дигитализације правосуђа кроз увођење електронске комуникације између судова и странака, дигиталног управљања предметима и електронског подношења поднесака. Дигитализација тако не представља само техничко унапређење, већ и трансформацију начина функционисања правосуђа, са потенцијалним утицајем на приступ правди, транспарентност и ефикасност судске заштите.

Посебно место међу савременим реформама заузима доношење Закона о вештачкој интелигенцији у Италији, којим се по први пут успоставља свеобухватан национални регулаторни оквир у овој области. Закон уводи вишеслојни регулаторни модел који обухвата институционални надзор над развојем и применом система вештачке интелигенције, посебна правила у осетљивим секторима, као и значајне измене у области ауторског и кривичног права. Вештачка интелигенција се тако више не посматра као појава коју је могуће интегрисати у постојеће правне оквире, већ као самосталан регулаторни предмет који захтева посебна правила, укључујући и развој нових модела грађанскоправне одговорности. Предност италијанског приступа огледа се у његовој усклађености са европским Актом о вештачкој интелигенцији (*AI Act*) и настојању да се општи европски принципи конкретизују на националном нивоу, због чега италијански модел може представљати релевантан узор другим европским државама, посебно у повезивању различитих правних области у јединствен регулаторни оквир и увођењу институционалног надзора над АИ технологијама. Значајан део кључних питања остављен је за будућу нормативну разраду, што показује да регулаторни оквир још увек није у потпуности заокружен (Bonsignore et al. 2025).

Додатни изазов представља проблем информационе асиметрије и отежаног доказивања у споровима насталим применом система вештачке интелигенције. Постојање тзв.

ланца одговорности, који обухвата више субјеката укључених у развој и примену АИ система, отежава утврђивање узрочне везе и идентификацију одговорног лица. Фрагментација правног оквира, заснована на паралелној примени различитих правних режима, додатно компликује остваривање правне заштите и указује на ограничења постојећих модела одговорности у дигиталном окружењу (Balboni et al. 2025, 2). На тај начин регулисање вештачке интелигенције превазилази границе традиционалног грађанског права и постаје једно од централних питања савременог правног развоја.

Реформе грађанског права представљају покушај прилагођавања грађанскоправних односа новим друштвеним околностима и захтевима савременог правног система. Њихова вредност огледа се у унапређењу ефикасности правосуђа, развоју алтернативних метода решавања спорова и прилагођавању правног оквира дигиталном друштву. Међутим, италијанско искуство показује да успех реформи не зависи искључиво од нормативних промена, већ и од њихове доследне примене у пракси. Уколико институционални и организациони капацитети правосудног система нису усклађени са новим решењима, постоји ризик да ефекти реформи остану ограничени. Ефикасно и предвидиво грађанско правосуђе представља важан елемент правне сигурности и институционалне стабилности, будући да поверење грађана и привредних субјеката у правни систем у великој мери зависи од могућности остваривања делотворне и благовремене правне заштите. У том смислу, унапређење грађанског правосуђа доприноси не само заштити субјективних права, већ и јачању шире друштвене и институционалне безбедности засноване на владавини права и сигурности правних односа. Због тога даљи развој грађанског права мора бити усмерен ка јачању институционалних капацитета, унапређењу процесних механизма и развоју правне културе која подстиче ефикасно и правично решавање спорова. У том смислу, италијански модел реформи грађанског права може се посматрати као пример функционалне модернизације права и упозорење да нормативне иновације без одговарајуће институционалне подршке, правне сигурности и развијене правне културе не могу остварити своје пуне ефекте.

КОМПАРАТИВНИ ЗНАЧАЈ ИТАЛИЈАНСКИХ РЕФОРМИ

Значај италијанских законодавних реформи превазилази националне оквире и добија шири европски значај, нарочито у областима ефикасности правосуђа, заштите људских права и регулисања нових технологија. Ове реформе показују да се ефикасност правосуђа данас све мање посматра као искључиво процесно питање, а све више као важан елемент институционалне безбедности. Могућност грађана и привредних субјеката да рачунају на делотворну и благовремену правну заштиту непосредно утиче на правну сигурност, стабилност друштвених односа и поверење у јавне институције. Посматрано из угла организације правосуђа, италијанске реформе потврђују да унапређење процесне ефикасности представља једно од централних питања савремених европских правних система.

Картабија реформа показује да се процесна ефикасност може остварити комбиновањем процесних инструмената, јачањем менаџерске улоге суда и развојем алтернативних начина решавања спорова (Cavallini and Cirillo 2024, 9). Међутим, европски правни системи ове циљеве остварују кроз различите политичко-правне моделе. Немачки модел фаворизује снажнију институционалну контролу кроз строгу процесну дисциплину и активну улогу суда, што одражава схватање државе као гаранта правне сигурности и институционалне стабилности. Насупрот томе, француски модел карактерише већа процесна флексибилност и израженија аутономија странака, уз ограниченију менаџерску улогу суда. Иако оба система подстичу алтернативне методе решавања спорова и процесни прагматизам (Ranjard 2011, 12–13), разлике међу њима показују да реформе правосуђа нису политички неутралне, већ непосредно одражавају однос између институционалне контроле, ефикасности и заштите права појединца.

Италијански приступ издваја се покушајем обједињавања процесних, институционалних и организационих промена у јединствен реформски оквир, чиме реформе добијају изразито системски карактер. Италијанско искуство потврђује да ефикасност правосуђа не зависи само од процесних норми, већ и од институционалних капацитета, организације судова и стручне оспособљености правосудних актера, што потврђују и немачка

и француска пракса (Ranjard 2011, 19–21). Питање процесне ефикасности прераста у питање политичке филозофије државе и граница институционалне рационализације савременог правосуђа.

У области кривичног права италијанске реформе имају посебан значај у контексту нормативног препознавања фемицида као посебног облика родно заснованог насиља (Guatieri 2026). Различити европски приступи овом питању показују да кривично право одражава шира политичка и друштвена схватања једнакости, улоге државе и граница кривичноправне интервенције. Док француско и немачко право задржавају формално неутралан приступ кроз примену општих кривичних дела против живота, уз могућност вредновања родног мотива као отежавајуће околности, италијански модел полази од становишта да формална једнакост није довољна у условима структуралног родно заснованог насиља. Слично томе, шпанско право и даље третира фемицид кроз квалификоване облике убиства у оквиру породичног насиља, док Малта показује тенденцију приближавања италијанском моделу кроз посебно нормативно наглашавање родне димензије насиља (Aybars 2023, 10). Посматрано из ове перспективе, различити европски правни модели одражавају и различита схватања институционалне безбедности. Док поједини системи нагласак стављају на снажнију улогу суда и интензивнију институционалну контролу ради очувања правне сигурности и стабилности, други већу вредност придају процесној аутономији странака и флексибилности поступка.

Такве разлике потврђују одсуство јединственог европског приступа фемициду и указују на дубље разлике у схватању улоге државе у заштити рањивих група. Италијански модел превазилази границе класичне кривичноправне политике и поставља фемицид као питање политичког легитимитета државе и њене способности да обезбеди стварну заштиту људских права жена. Истовремено, критички оријентисана литература упозорава да ширење посебних кривичних дела може довести до фрагментације кривичноправног система и прекомерне симболичке криминализације, при чему се строжа казнена политика понекад представља као замена за дугорочне институционалне и друштвене мере заштите жена. Додатни проблем представља чињеница да судска пракса не прати увек законодавне циљеве, већ понекад релативизује шири друштвени значај фемицида свдећи га на индивидуалне или

психолошке околности конкретног случаја (Lalli and Virgilio 2025, 60), док се слични проблеми могу уочити и у другим европским државама упркос развијеним нормативним оквирима (Aybars 2023, 11). У том смислу, питање фемицида све више превазилази оквире класичне кривичноправне реакције и постаје део шире расправе о људској безбедности, која подразумева обавезу државе да не реагује тек након извршеног насиља, већ да кроз превентивне и заштитне механизме спречи ризике који угрожавају живот, достојанство и сигурност жена.

Посебан компаративни и политички значај имају реформе у области регулисања вештачке интелигенције. Савремени АИ системи више се не посматрају искључиво као техничка средства, већ као комплексне социо-технолошке структуре које утичу на расподелу моћи, доношење одлука и остваривање права, због чега регулација обухвата читав животни циклус АИ система кроз концепт тзв. управљања моделима (*model governance*) и управљања ризицима модела (*model risk management*) (Lazzaroli 2025). Различити регулаторни приступи одражавају шире политичке и идеолошке разлике између државе, тржишта и појединца (Hidayati, Surono, and Pamungkas 2025). Док амерички модел фаворизује аутономију тржишта и доминантну улогу приватног технолошког сектора, кинески приступ карактерише снажна централизована државна контрола и коришћење дигиталних технологија као инструмената друштвеног управљања. Европска унија настоји да успостави средњи модел заснован на концепту „поуздане вештачке интелигенције”, инсистирајући на транспарентности, одговорности и заштити основних права кроз Акт о вештачкој интелигенцији и повезане европске инструменте. Тиме европски модел добија и геополитичку димензију кроз тзв. „Бриселски ефекат” (*Brussels effect*), односно глобални нормативни утицај европских стандарда (Siegmann and Anderljung 2022, 2–3).

Ове реформе представљају пример спровођења европских регулаторних трендова на националном нивоу. Италија се релативно рано укључила у развој регулаторног оквира усклађеног са европским Актом о вештачкој интелигенцији (Balboni et al. 2025, 2), при чему комбиновање европских и националних норми омогућава прилагођавање општих принципа специфичностима домаћег система, али и отвара питања правне сигурности и уједначености примене. Истовремено, у литератури се указује да

способност европских држава да ефикасно обликују регулаторне политике у области вештачке интелигенције није условљена искључиво квалитетом нормативних решења, већ и њиховим технолошким, економским и геополитичким капацитетима (Bonelli 2026). У условима интензивне глобалне конкуренције, европске државе суочавају се са ограниченим могућностима да самостално прате динамику развоја најнапреднијих АИ система, што додатно наглашава значај координисаног европског приступа и стратешког јачања сопствених иновационих потенцијала (Vacarelu 2023, 113). Додатни изазов представља развој посебних режима одговорности за штету проузроковану АИ системима, при чему европски приступ не уводи јединствен материјално-правни режим одговорности, већ се ослања на механизме олакшаног доказивања и претпоставке кривице и узрочности (Hacker 2023, 1–2). Таква нормативна неизвесност посебно долази до изражаја у ситуацијама расподеле одговорности између програмера, произвођача, корисника и алгоритамих система, што може довести до слабљења правне сигурности и отежаног остваривања права на делотворну правну заштиту. Растућа зависност савремених друштава од алгоритамих система отвара и питања дигиталне безбедности, отпорности институција и способности правног система да одговори на технолошке ризике који све чешће превазилазе националне границе. Управо због тога савремени регулаторни модели све више се заснивају на превентивном управљању ризицима, јачању институционалног надзора и успостављању механизма одговорности, како би се очувала безбедност дигиталног окружења без угрожавања основних права и технолошког развоја. Међутим, остаје отворено питање у којој мери све сложенији регулаторни оквири заиста доприносе ефикаснијем управљању дигиталним ризицима, а у којој мери стварају додатне изазове у примени права, правној сигурности и остваривању делотворне заштите права појединаца.

Италијанске реформе представљају значајан пример савремене европске правне модернизације, али указују и на њена ограничења. Италијанско искуство показује да савремена правна модернизација није линеаран процес институционалног напретка, већ сложен однос између регулаторне експанзије, политичких приоритета, безбедносних захтева и заштите основних права.

Истовремено, оно потврђује да право данас све више преузима улогу инструмента управљања друштвеним и технолошким променама, при чему се од законодавца очекује да одговори на захтеве ефикасности, безбедности и заштите људских права. Због тога се успех савремених реформи не може процењивати искључиво према обиму нормативних интервенција, већ према њиховој способности да очувају равнотежу између ефикасности, безбедности, правне сигурности, институционалне одрживости и заштите основних права у условима убрзаних технолошких и друштвених промена.

ЗАКЉУЧАК

Трансформације италијанског правног система показују да се право у савременим условима више не развија искључиво кроз парцијалне измене појединачних норми, већ кроз настојање да се институције, процедуре и регулаторни механизми прилагоде новим друштвеним и технолошким околностима. Анализа реформи у области грађанског и кривичног права, као и регулисања вештачке интелигенције, потврђује основну тезу рада да италијански модел карактерише настојање да се ефикасност правосуђа, заштита људских права и институционална адаптација повежу у јединствен реформски оквир.

Истраживање такође потврђује да правна модернизација није политички неутралан процес. Различити европски приступи реформи правосуђа, заштити жртава и регулисању нових технологија одражавају дубље разлике у схватању односа између државе, појединца и граница институционалне интервенције. Док поједини системи дају предност процесној аутономији и ограниченијој улози државе, други инсистирају на снажнијој институционалној контроли ради очувања ефикасности, безбедности и правне сигурности. На тај начин реформе превазилазе оквире класичне законодавне политике и постају инструмент редифинисања улоге државе у управљању друштвеним ризицима и заштити основних права.

Посебна вредност италијанског приступа произлази из његове интегративне структуре. За разлику од парцијалних реформских модела, италијанско законодавство настоји да

обједини процесне реформе, институционалну реорганизацију, заштиту жртава и регулисање дигиталног простора у јединствен концепт правне трансформације. Међутим, управо ова ширина реформског захвата открива и његове основне слабости. Континуирано ширење регулаторног оквира, интензивна нормативна продукција и растућа сложеност правних режима стварају ризик од фрагментације правног система, отежане примене права и слабљења правне сигурности.

Резултати истраживања додатно потврђују да ефикасност правосуђа и поштовање регулаторних механизма сами по себи не гарантују делотворну заштиту људских права. Италијанско искуство показује да стварни домети реформи првенствено зависе од институционалних капацитета, професионалних стандарда, уједначености судске праксе и способности правног система да обезбеди доследну примену права. То је нарочито видљиво у областима родно заснованог насиља и регулисања вештачке интелигенције, где се нормативно амбициозна решења често суочавају са озбиљним проблемима практичне примене, различитим тумачењима и ограниченом институционалном ефикасношћу.

Анализа регулисања вештачке интелигенције такође показује да савремено право постаје простор интензивне геополитичке и економске конкуренције. Европски регулаторни модел, заснован на концепту „поуздане вештачке интелигенције”, представља покушај Европске уније да очува нормативни суверенитет и путем права успостави контролу над дигиталним простором. Међутим, истовремено се показује да изузетно сложен регулаторни оквир може произвести и супротан ефекат – повећање нормативног оптерећења, успоравање иновација и додатну зависност европских система од технолошки доминантних глобалних актера. На тај начин регулисање нових технологија превазилази границе класичне правне политике и постаје питање политичке моћи, институционалне аутономије и демократске контроле у дигиталном друштву.

Коначно, италијанско искуство показује да се успех савремене правне модернизације не може мерити искључиво брзином судских поступака, бројем усвојених реформи или обимом нормативних интервенција. Њена стварна вредност огледа се у

способности правних институција да обезбеде делотворну заштиту права, одговоре на савремене безбедносне изазове и очувају демократски легитимитет у условима убрзаних технолошких и друштвених промена. У том смислу, италијански модел показује потенцијале и ограничења савремене правне модернизације. Док реформски процеси нуде значајна решења за унапређење ефикасности правосуђа, заштиту жртава и регулисање нових технологија, они указују и на ризике прекомерне регулаторне експанзије, институционалног оптерећења и све израженије напетости између безбедносних захтева и заштите индивидуалних слобода. Управо због тих унутрашњих противречности, италијанско искуство представља посебно значајан компаративни оквир за разумевање будућих праваца развоја европских правних система у условима дигиталне трансформације и растућих друштвених и безбедносних изазова.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Argentero, Beatrice, Clara Calvi, Giulia Consoni, Zeynep Tilbe Erdogan, Leonardo Franceschetti, Marco Menchini, Laura Muscardin, Basma Nazih, Alice Nobili, Giulia Nollo, Antonella Pirruccio, Giacomo Prosperini, Francesca Ricci, Vanessa Nicole Sasso, Francesco Sbraga, Martino Sottana, Serena Spagnoletta, Lisa Tassi, Mirna Toccaceli, Gaia Tonesi, Matteo Tornaghi, Emma Trevisan, Rachele Ugolini, Edoardo Veneziani, and Arthur Ovanesian [Argentero et al.]. 2024. "Legal Opinions on Gender-Based Violence by the Students of the School of International Studies." *Università di Trento*. Last accessed June 9, 2026. https://www.direcontrolaviolenza.it/wp-content/uploads/2024/02/LEGAL-OPINIONS_2024_D.i.Re_.pdf.
- Aybars, Ayşe İdil. 2023. "Comparative Study on Women's Rights: France, Spain, Malta." *WEglobal*. Last accessed June 2, 2026. https://ipatemelhaklar.ab.gov.tr/wp-content/uploads/2025/06/4-R-4-Women-sRightsComparativeStudyReport-final-SIDB_ty-17-10-24.pdf.
- Bakhurynska, Olena. 2025. "The Importance of Case Law for Eliminating Legal Uncertainty in Criminal Law Norms (Study of the Italian Experience)." *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii Pravo* 89 (3): 182–188. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.3.27.

- Balboni, Paolo, Luca Bolognini, Davide Baldini, and Jacopo Dirutigliano. 2025. "Artificial Intelligence: Italy." *Legal 500 Country Comparative Guides 2025*. Last accessed June 9, 2026. <https://www.legal500.com/guides/chapter/italy-artificial-intelligence>.
- Bećirović-Alić, Maida. 2019. „Pravo na suđenje u razumnom roku u uporednom pravu.” *Strani pravni život* 63 (3): 83–105. DOI: 10.5937/spz63-20354.
- Bonelli, Marco I. 2026. "AI as an Intelligent Control: Evidence from Italy on Governance, Risk, and the Transformation from Manual to Intelligent Accounting." *Journal of Risk and Financial Management* 19 (1): 5. DOI: 10.3390/jrfm19010005.
- Bonsignore, Roberto, Giuseppe Scassellati-Sforzolini, Giulia Checcacci, Giulia De Bosio, Federica Mammi Borruto, and Paola Maria Onorato [Bonsignore et al.]. 2025. "Italy Adopts the First National AI Law in Europe Complementing the EU AI Act." *Cleary Gottlieb*. October 29, 2025. <https://www.clearygottlieb.com/news-and-insights/publication-listing/italy-adopts-the-first-national-ai-law-in-europe-complementing-the-eu-ai-act>.
- Cavallini, Cesare, and Stefania Cirillo. 2024. "The Americanization of the Italian Civil Proceedings?" *New York University Journal of International Law and Politics* 57 (1): 7–52.
- Dalla Pellegrina, Lucia, Nuno Garoupa, and Peter Grajzl. 2024. "Judges, Out-Of-Court Rewards, and In-Court Behavior: Evidence from an Italian Legal Reform." *European Journal of Empirical Legal Studies* 1 (1): 105–128. DOI: 10.62355/ejels.17638.
- Fabri, Marco. 2008. "Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back." *International Journal for Court Administration* 1 (1): 3–15. DOI: 10.18352/ijca.121.
- Guatieri, Giulia. 2026. "The Italian Parliament Approves Law Introducing the Crime of 'Femicide' (Law No. 181 of 2 December 2025)." *Università di Padova*. Last accessed June 3, 2026. <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/topics/the-italian-parliament-approves-law-introducing-the-crime-of-femicide-law-no-181-of-2-december-2025>.
- Hacker, Philipp. 2023. "The European AI Liability Directives: Critique of a Half-Hearted Approach and Lessons for the Future." *Computer Law & Security Review* 51: 105871. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105871.
- Hidayati, Maslihati Nur, Agus Surono, and Ery Pamungkas. 2025. "Criminal Liability for AI-Based Cybercrime: Comparative Analysis

- of Common Law and Civil Law Approaches.” *Journal of Law, Politics and Humanities* 6 (2): 1064–1085. DOI: 10.38035/jlph.v6i2.2683.
- Kudriasova, Zana. 2024. “Cryptologic Techniques and Associated Risks in Public and Private Security: An Italian and European Union Perspective with an Overview of the Current Legal Framework.” *La Giustizia Penale* 11/12: 181–191 (preprint). DOI: 10.48550/arXiv.2505.08650.
- Lalli, Pina, and Maria (Milli) Virgilio. 2025. “Femicide as an Extreme Crime: Judicial Framing Narratives.” *AboutGender: International Journal of Gender Studies* 14 (28): 49–71. DOI: 10.15167/2279-5057/AG2025.14.18.2632.
- Lazzaroli, Valeria. 2025. “AI Model Governance: Il rischio modello e il ruolo della Governance interna.” *Ente Nazionale per l’Intelligenza Artificiale*. Last accessed June 9, 2026. <https://zenodo.org/records/17259085>.
- Maharani, Andina Elok Puri, and Bimo Pangestu. 2024. “The Threat of Chemical Castration Punishment for Perpetrators of Obscene Crimes from a Medical Point of View and Law Number 39 of 1999.” In *Proceedings of the International Conference for Democracy and National Resilience (ICDNR 2024)*, eds. Dona Budi Kharisma, Sunny Ummul Firdaus, Gayatri Dyah Suprobawati, Erna Yuliandari, R. Prihandjojo Andri Putranto, and Pujiyono, 105–117. Paris: Atlantis Press. DOI: 10.2991/978-94-6463-634-5_13.
- Manowska, Małgorzata. 2024. “Model of Judicial Management of Evidence-Taking Proceedings in the Italian Civil Trial (Cartabia Reform).” *Ius Novum* 18 (1): 99–117. DOI: 10.2478/in-2024-0006.
- Matteucci, Giovanni. 2023. “Italy 2023, Riforma Cartabia: Innovations in the Civil Process and ADR; Potential Interactions?” *Revista Eletrônica de Direito Processual* 24 (3): 233–251. DOI: 10.12957/redp.2023.79573.
- Matteucci, Giovanni. 2024. “Civil Process and Mediation in Italy, 2024—Ius Dicere et Litem Componere, Italiae Usus.” *Beijing Law Review* 15 (3): 1347–1366. DOI: 10.4236/blr.2024.153080.
- Nour, Andrada. 2020. “Chemical Castration of the Sexual Offender versus Human Fundamental Rights and Freedoms.” *Scholars International Journal of Law, Crime and Justice* 3 (5): 144–148. DOI: 10.36348/sijlj.2020.v03i05.002.
- Perrotta, Giulio, Stefano Eleuteri, Simona Grilli, Giulio D’Urso, and Irene Petruccelli [Perrotta et al.]. 2025. “The System of Corrective

- Interventions in the Sex Offender Population and the Proposed ‘Trident Statal Program’ (TSP) in the Field of Italian Sex Crimes.” *Behavioral Sciences* 15 (8): 1085. DOI: 10.3390/bs15081085.
- Ranjard, Paul. 2011. “A Comparative Study between the Civil Procedures of France, Germany, and China.” *IPR2 EU–China*. Last accessed June 1, 2026. <https://ipkey.eu/sites/default/files/legacy-ipkey-docs/7--doccentre-civil-cc3-aw4-002-comparative-study-on-civil-procedures-of-france--germany-and-china-en.pdf>.
- Siegmann, Charlotte, and Markus Anderljung. 2022. “The Brussels Effect and Artificial Intelligence: How EU Regulation Will Impact the Global AI Market.” *GovAI*. Last accessed July 1, 2026. <https://www.governance.ai/research-paper/brussels-effect-ai>.
- Spadazzi, Federica, Dalila Tripi, Miriam Ottaviani, Paola Frati, Mauro Arcangeli, and Gianpietro Volonnino [Spadazzi et al.]. 2026. “Gender-Based Violence and Femicide: A Comparative Analysis of the Evolution of International and Italian Legislation to Identify Appropriate Clinical and Judicial Management of Victims of Abuse–The ‘Pink Code’ Pathway and Its Medico-Legal Implications.” *Forensic Sciences* 6 (1): 26. DOI: 10.3390/forensicsci6010026.
- Topalović, Milica, i Ljiljana Kolarski. 2024. „Kada dom postane bojište – femicid i nacionalna bezbednost Republike Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 26 (1): 121–142. DOI: 10.5937/pnb26-50042.
- Vacarelu, Marius. 2023. “Europe, a Second-Hand Power in the AI World.” *The Policy of National Security* 25 (2): 99–115. DOI: 10.5937/pnb25-47325.
- Venturi, Filippo. 2026. “The Securitarian Turn in Italian Criminal Law.” *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*. February 26, 2026. <https://verfassungsblog.de/the-securitarian-turn-in-italian-criminal-law/>.

Maida Bećirović Alić*

*Department of Legal Sciences, University of Novi Pazar,
Republic of Serbia*

Tanja Varadānin**

*Faculty of Law for Commerce and Judiciary,
University of Business Academy in Novi Sad, Republic of Serbia*

CONTEMPORARY LEGAL MODERNIZATION IN ITALY: BETWEEN CIVIL JUSTICE REFORM, STATE EFFICIENCY, FUNDAMENTAL RIGHTS AND SECURITY

Resume

The contemporary reforms of the Italian legal system represent one of the most significant examples of legal modernisation amid accelerated social, technological, and institutional changes. Instead of piecemeal changes in individual legal areas, the Italian legislator seeks to shape an integrated model of legal transformation through reforms to criminal law, civil justice, and the regulation of the digital space. The paper starts from the position that contemporary reforms in Italy cannot be viewed exclusively as a technical improvement in legislation, but rather as an expression of a broader transformation of the relationship between the state, law, security, and the protection of fundamental rights. The research is based on the normative and comparative law methods, with an analytical and critical approach. The analysis includes reforms in criminal law, civil procedure, alternative dispute resolution, and the regulation of artificial intelligence, with the Italian solutions viewed in a broader European context. The research results show that contemporary reforms of Italian criminal law are characterised by the simultaneous strengthening of victim protection and the expansion of the state's security-oriented function. Of particular importance is the normative separation of femicide as a separate criminal offence, which recognises gender-based violence as a structural social problem and an issue of

* E-mail address: maida.becirovic@uninp.edu.rs; ORCID: 0000-0002-9738-6581.

** E-mail address: tanja.prastalo@pravni-fakultet.info; ORCID: 0000-0003-0070-3446.

human security. At the same time, the analysis shows that the expansion of special criminal offences, the tightening of penal policy, and the strengthening of the state's control role raise questions about the limits of criminal law repression, the risk of symbolic criminalisation, and the preservation of the balance between security and the protection of fundamental rights. In the field of civil law, the analysis shows that the Cartabia reform represents one of the most significant attempts to modernise civil procedure in contemporary European law. The main goal of the reform is to increase procedural efficiency by strengthening the court's managerial role, concentrating procedural activities, and developing alternative dispute-resolution mechanisms. The research indicates that the Italian model lies between different European approaches that seek to strike a balance between procedural efficiency, institutional control, legal certainty, and the right to a fair trial. At the same time, the results show that efficiency requirements can threaten procedural balance and real equality of access to justice if appropriate institutional guarantees do not accompany them. A separate segment of the work is dedicated to the regulation of artificial intelligence and the transformation of civil liability in the digital environment. The research shows that modern AI systems no longer represent solely technical means, but rather complex socio-technological structures that influence the distribution of power, decision-making, and the exercise of rights. The Italian approach is largely aligned with the European AI Act. Still, the analysis also points to numerous challenges related to legal certainty, institutional accountability, digital security, and effective judicial protection in the context of distributed responsibility between multiple entities involved in the development and implementation of artificial intelligence systems. The main conclusion of the paper is that the Italian reforms represent a significant, yet ambivalent, model of contemporary legal modernisation. Their value is reflected in the effort to integrate institutional, procedural, and normative changes into a single reform framework aimed at increasing the state's efficiency, strengthening security, and improving the protection of rights. At the same time, the research shows that intensive normative production, the complexity of regulatory regimes, and the growing role of state control can lead to fragmentation of the legal system, legal uncertainty, and weakening institutional sustainability. The Italian experience, therefore, confirms that contemporary legal modernisation represents a complex

process of balancing state efficiency, security, regulatory expansion, and the protection of fundamental rights in conditions of accelerated social and technological change.

Keywords: legal modernisation, Italy, civil justice reform, procedural efficiency, fundamental rights, security.

* Овај рад је примљен 9. јуна 2026. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 15. јуна 2026. године.